

OFF LINE

Uitgave 'Verbum' beëindigd

Wie begin 2000 uitkeek naar het eerste nummer van 'Verbum', stond een teleurstelling te wachten: voor dit tijdschrift zal er immers in het derde millennium geen plaats meer zijn. Door het jaarlijks oplopend exploitatietekort en het ontbreken van voldoende subsidies om de begroting sluitend te maken, is voortzetting van de uitgave financieel niet meer mogelijk. Nummer 1999/8 is dan ook het laatste dat in een lange reeks sinds 1930 verschijnt. Ook de uitgave van 'School en Godsdienst' wordt per 1-1-2000 beëindigd.

Het eerste nummer van *Verbum* verscheen in juni 1930 als "eigendom en uitgave van het R.K. Centraal Bureau voor Onderwijs en Opvoeding." In de oorlogsjaren van 1940-1941 werd het blad opgenomen als vast onderdeel in *Het Schoolbestuur*. In 1942 voorlopig opgeheven om in 1946 weer te verschijnen. Na de oprichting van *School en Godsdienst* in 1947 - bedoeld voor onderwijzers op lagere school en ulo-scholen - richtte *Verbum* zich vanaf dat moment uitdrukkelijker tot priesters die het godsdienstonderwijs in het voortgezet onderwijs verzorgden. Later richtte *Verbum* zich ook op leke-docenten, die werden aangesteld voor het geven van catechese en levensbeschouwelijke vorming.

Eigendom en uitgave van het CBKO

Tot en met 1986 had het voormalig Hoger Katechetisch Instituut (HKI) in Nijmegen de opdracht om met de door het toenmalig Centraal Bureau voor het Katholiek Onderwijs (CBKO) in Den Haag verstrekte financiële middelen *Verbum* en *School en Godsdienst* uit te geven. Een opdracht die inhield dat aan het HKI de verantwoordelijkheid werd toevertrouwd ten aanzien van het gehele beleid betreffende deze tijdschriften, zowel inhoudelijk als financieel. Om deze verantwoordelijkheid concrete gestalte te geven, werd de HKI-redactie aanvankelijk bijgestaan door een redactieraad van personen buiten het HKI. Met ingang van jaargang 1968 werden deze personen in de redactie opgenomen. Vanaf 1970 wordt in beide tijdschriften uitdrukkelijk vermeld dat deze werden uitgegeven "in opdracht van het Centraal Bureau voor het Katholiek Onderwijs door het Hoger Katechetisch Instituut."

Beheer onder de hoede van het HKI

Een door het CBKO en HKI ingestelde werkgroep bracht in juni 1983 een advies uit met betrekking tot functie, positie en toekomstmogelijkheden van de tijdschriften *Verbum* en *School en Godsdienst*. De onderzoeksresultaten leidden onder meer tot de conclusie, dat de beide katechetische tijdschriften in Nederland "de enige zijn die zich specifiek op het katechetisch onderwijs richten" en dat zij "onmisbaar" zijn bij de begeleiding van onderwijsgeevenden. Desalniettemin besloot het CBKO eind 1986 de financiering van *Verbum* en *School en Godsdienst* te beëindigen. Het CBKO achtte het tekort op de exploitatierekening van deze tijdschriften niet langer verenigbaar met de eigen functie van het bureau en zijn beleidsprioriteiten. Het bestuur van het HKI besloot daarop de beide tijdschriften onder eigen beheer voort te zetten. Deze beslissing werd genomen vanwege het grote belang van *Verbum* en *School en Godsdienst* voor de katechetische ontwikkelingen in Nederland en Vlaanderen. Het HKI zag in de beide tijdschriften belangrijke instrumenten voor leerplanontwikkeling, studie en reflectie, informatievoorziening en professionalisering.

Verder onder de vlag van KPC Groep

In september 1990 — bij de opheffing van het HKI — nam het Katholiek Pedagogisch Centrum (KPC) in 's-Hertogenbosch, conform het advies van een door HKI en KPC ingestelde werkgroep, de uitgave en het beheer van de beide tijdschriften over. In januari 1991 werd een

aantal voorstellen en suggesties gedaan voor een onderbouwd tijdschriftenbeleid; in het kader van mission en taakstelling werd daarbij o.a. als functie voor periodieken — ook de levensbeschouwelijke — aangegeven: professionalisering van onderwijsgevenden, relevante informatievoorziening, praktische ondersteuning van het onderwijsveld en opinievorming met betrekking tot onderwijsbeleid en -innovatie. In het voorwoord van de registers op *Verbum 1968-1993* en *School en Godsdienst 1976-1995* schreef toenmalig directeur drs. G. Janssen: "Het KPC beschouwt de uitgave van beide tijdschriften als een waardevol onderdeel van de traditie van het HKI (...) en als een waardevol middel om het katholiek scholenveld op de hoogte te houden van de ontwikkelingen op het terrein van godsdienst/levensbeschouwing. Daarnaast functioneren deze tijdschriften als een belangrijk instrument voor de professionalisering van allen, die bij de vormgeving en uitvoering van dit vak betrokken zijn."

Ruim negen jaar — van september 1990 tot en met december 1999 — werden beiden tijdschriften uitgegeven onder verantwoordelijkheid van KPC Onderwijs Innovatiecentrum. In september 1999 werd van de zijde van de besturenbonden KBO en KBVO in de Programmaraad (een overlegorgaan van KNSR en KPC Groep, in het leven geroepen om de besteding van de zogenoemde NKSR-identiteitsgelden te coördineren) medegedeeld dat de bekostiging van *Verbum* en *School en Godsdienst* om financiële redenen per 1 januari 2000 zou worden beëindigd. Daaropvolgend besloot KPC Groep de uitgave van deze levensbeschouwelijke tijdschriften per 1-1-2000 stop te zetten.

Start in 1930

Het eerste nummer van *Verbum* verscheen in juni 1930, "Sub tutela Mariae Reginae Cordium". Bedoeld voor "priesters en anderen, die godsdienstonderwijs geven aan de jeugd" en "den 3en Vrijdag van iedere maand" verschijnend. Over het karakter - zeg maar: de redactionele formule - schrijft de eerste hoofdredacteur, G. Lamers SJ, in het eerste nummer: "Dat 't ons geheel godsdienst-onderwijs moet omvatten vanaf de bewaarschool tot en met alle soorten van voorgezet onderricht, en dat 't in hoofdzaak *practisch* georiënteerd moet zijn, daaraan zal niemand twijfelen. Maar de adviseurs van het Centraal Bureau wezen terecht op de haast in wezen totaal gewijzigde bedoeling van het tegenwoordig Godsdienstonderwijs en juist deze doelverschuiving heeft ook talrijke *theoretische* vraagstukken op tafel gebracht." In dit eerste redactioneel gaat Lamers ook in op een aantal oorzaken en motieven die de noodzaak van "katechetische actie" en een katechetisch tijdschrift onderstrepen, zoals het feit dat "grote massa's kinderen thuis geen geloofsopvoeding meer ontvangen" en dat "het openbare leven in vele landen steeds meer ontchristelijkt en Christus' zedenleer en godsdienst steeds minder publieke steun en bescherming vindt." Andere oorzaken ziet Lamers op het terrein van de katechetik zelf, die zich qua didactiek in vergelijking met de 'profane didactiek' nauwelijks verder ontwikkeld heeft. "Ook het profane onderwijs is niet meer exclusief kennis-overdracht, is zelfs niet meer eenzijdige formeele verstandsvorming, maar 't streeft er naar tegelijk met kennis-verrijking ook den geheelen mensch te vormen. Van den andere kant vragen velen zich af: is het wel verantwoord, dat de godsdienst-didactiek heel gewillig de profane didactische revolutie meemaakt, daar hierbij zich strevingen openbaren, die met den christelijken geest niet harmonieeren (...) En dan volgt de andere vraag: waarom kan het katechetisch onderwijs niet z'n eigen ontwikkelingsgang volgen - en ten slotte in hoeverre kan, mag en moet het profiteren van de profane didactiek." Tenslotte memoreert Lamers aan een "zekere opleving van het religieuze gevoel, een zekere drang naar religieuze stemming en emotie. Buiten het katholieke kamp zien we tegenwoordig allerlei religieuze bewegingen ontstaan, die uit psychische behoeften geboren worden; men ziet ze drijven in onbepaalde richtingen; men ziet ze komen en gaan en weer opduiken in andere kleedij en postuur. Onze gemengde samenleving ondergaat als van zelf den terugslag en zoo vinden we in 't eigen kamp verschijnselen van religieuze

onvoldaanheid, die zich niet enkel openbaren in apathie en verflauwing, maar gelukkig ook in een streven naar verdieping en verinnerlijking, in de begeerte naar bewustwording van de innerlijke waarden van den godsdienst. Hieruit ontstond een reactie tegen een al te verstandelijk geleefden godsdienst en als vanzelf tegen een al te verstandelijk georiënteerd godsdienstonderwijs. En ook deze beweging bracht z'n vragen en wenschen mee en vond zich niet altijd bevredigd met traditioneele methoden en principes."

Eind 1999. *Verbum* is aan zijn 66e en laatste jaargang toe. En het is opmerkelijk te constateren, hoe de problemen die al in het allereerste redactioneel van het eerste nummer worden geschetst, als een rode draad door al deze jaargangen heen lopen en voortdurend de discussies over de koers en redactionele formule hebben bepaald: de spanning tussen (de behoefte aan) theorievorming en praktijkondersteuning, het zoeken naar nieuwe didactische wegen en de vraag naar de 'Bezugswissenschaften', de spanning tussen toenemende religieuze onverschilligheid en opbloei van nieuwe religieuze belevingen, en de ontwikkeling van een gesloten, traditionele maatschappij naar een pluriforme, multiculturele en multireligieuze samenleving.

Een halve eeuw in vogelvlucht

Eind 1980 - bij gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van *Verbum* - maakte dr. Paul Cooreman een uitvoerige en gedetailleerde studie naar een halve eeuw geschiedenis van dit tijdschrift (zie *Verbum* 47(1980)7-8). In de inleiding van dit jubileumnummer vatte hij vijftig jaar *Verbum* als volgt kort samen.

De eerste hoofdredacteur, G. Lamers SJ, is aanvankelijk van mening dat de katechetische problematiek moet worden aangepakt vanuit een reflectie op de samenhang van katechietiek met didactiek. *Verbum* heeft in deze jaren (1930-1941) daarom vooral aandacht voor het onderwijsaspect. Enige jaren later meent Lamers dat het opvoedingsaspect voortaan even systematisch zou moeten worden aangepakt als het onderwijsaspect; dit treedt daarna dan ook sterker op de voorgrond.

Na de oorlog gaat de meeste aandacht uit naar leer en leeroverdracht. De nieuwe hoofdredacteur, W. Bless SJ, is van oordeel dat het godsdienstonderwijs meer gezond gemaakt kan worden door wat hij noemde een 'dogmatische vernieuwing' van de inhoud. De jaargangen 1945-1952 staan vrijwel geheel in het teken van de nieuwe katechismus, die in 1948 verscheen.

De ondoeltreffendheid van de (nieuwe) katechismusmethode wordt al vrij snel duidelijk en in de daaropvolgende jaren (1953-1958) wordt gezocht naar een bijbels-liturgische inhoudsvernieuwing. In *Verbum* worden de pedagogische waarden van bijbel en liturgie centraal gesteld. De bijbels-liturgische katechese brengt echter ook nieuwe problemen aan het licht: op welke manier moet de boodschap aangepast en 'pakkend' worden doorgegeven? En moet je daarbij uitgaan van de openbaring en/of van de ervaring?

Bless is van oordeel dat de katechetische problematiek aan een grondige reflexie toe is en met medewerkers van het Hoger Katechetisch Instituut werkt hij vanaf begin jaren zestig aan een fundamentele herziening, die uitmondt in de *Grondlijnen voor een vernieuwde schoolkatechese* (1964). In de *Verbum*-jaargangen van 1963-1967 komt deze innoverende studie dan ook uitgebreid voor het voetlicht.

Bless geeft eind 1967 het roer over aan twee nieuwe hoofdredacteurs: C. Neven C.S.Sp. en H. Koenen SJ. In zijn afscheidswoord maakt Bless uitdrukkelijk gewag van zijn jarenlange worsteling om het specifiek eigene van de katechese te vinden; een worsteling die een eindeloze spanning teweeg gebracht had over de verhouding tussen katechietiek, pedagogie,

psychologie en didactiek. Bless hoopte dat *Verbum* in toekomstige jaren "betere antwoorden zou weten te geven op het al jaren gestelde probleem."

Een van de belangrijkste koerswijzigingen vanaf 1968 was dat *Verbum* zich steeds meer zou gaan toeleggen op de professionalisering van de praktisch werkzame katecheet en dat het focus derhalve uitdrukkelijker werd gericht op jongerenkatechese, later de levensbeschouwelijke vorming van jongeren. Neven en Koenen verheugden zich in hun redactioneel aan het begin van jaargang 1968 over onderzoeksgegevens, waaruit bleek dat 56% van de godsdienstleraren in die jaren geregeld naar *Verbum* als inspiratiebron grepen, hetgeen beiden moed gaf om aan hun nieuwe taak als hoofdredacteurs te beginnen: "Want nu de katechese zelf ter discussie is gekomen, is er veel onzekerheid bij godsdienstleraren en ouders over de te volgen koers. Onzekerheid over de katechese als schoolvak, de plaats van de katecheet en de moderator, informatie over het christendom of vormingswerk, de inhoud en de vorm van de godsdienstlessen, de verhouding tussen theologie en katechetiek, enz. (...) De aandacht van *Verbum* zal vooral gericht zijn op de katechese aan jeugdigen en wel zo concreet mogelijk. Daarbij denken we aan het verschaffen van bruikbaar materiaal en aan achtergrondartikelen, waarbij de voorkeur uitgaat naar katechetische problemen boven theologische."

Naar de inhoud toe betekende dat dus vanaf begin jaren zeventig minder uitgesproken theologische artikelen en meer aandacht voor de katechetische problematiek zelf. Hetgeen overigens niet betekende dat nieuwe theologische inzichten en ontwikkelingen geen plaats meer zouden krijgen in *Verbum*. Integendeel. Mede onder invloed van artikelen in *Verbum* werden in de zeventiger jaren belangrijke inhoudelijk theologische impulsen gegeven voor de vernieuwing van de katechese, waardoor een periode van een meer levensnabije katechese werd ingeluid (de later zo genoemde 'ervaringskatechese'). Zo verscheen in die jaren een groot aantal artikelen over de verhouding tussen openbaring en ervaring en reflecties rond het in 1976 bij het HKI verschenen en veel besproken 'Werkboek voor katechese'. Kritische geluiden, met name wat een aantal beperkingen en eenzijdigheden van deze 'ervaringskatechese' betreft, bleven uiteraard niet uit en deze leidden uiteindelijk tot een verdere uitbouw die bekendheid kreeg onder de naam 'bevrijdingskatechese', 'politieke' of 'maatschappijkritische katechese'. Parallel hieraan ontwikkelden zich nieuwe perspectieven op de oorsprong van de bijbel en zijn betekenis voor de mens in de samenleving van vandaag. Een meer 'bijbelkatechetische' oriëntatie was hiervan het gevolg. In de tachtiger en negentiger jaren kwam, met name onder invloed van de zich snel ontwikkelende multiculturele en multireligieuze samenleving, het accent meer te liggen op interreligieuze dialoog en interlevensbeschouwelijke communicatie. De neerslag van al deze ontwikkelingen is zonder veel moeite terug te vinden in *Verbum*. In zijn bijna zeventigjarige bestaan functioneerde *Verbum* in de ontwikkeling van het vak schoolkatechese-godsdienst/levensbeschouwing niet alleen als geschiedschrijver, maar tevens zelf als belangrijke innovatieve factor in dit proces. *Verbum* volgde niet alleen de actualiteit, maar gaf als gesprekspodium ook stimulans en sturing aan de ontwikkelingen op het terrein van levensbeschouwelijk onderwijs. Tot aan het einde toe bleef de doelstelling van *Verbum* steeds tweeledig: enerzijds praktijkgerichte ondersteuning bieden aan de docent levensbeschouwing en anderzijds een bijdrage leveren aan de theoretische discours en de vertaling ervan naar het praktische werkveld van de levensbeschouwelijke educatie in het voortgezet onderwijs. *Verbum* operationaliseerde deze doelstelling door reflectie op de praktijk te bieden, docenten en opleiders te informeren en standpunten onderling in gesprek te brengen, door oriëntatie te bieden op de voor het vak godsdienst/levensbeschouwing relevante vakgebieden, concrete toepassingen en vertalingen te leveren voor situaties op school en door praktische handreikingen en suggesties voor de voorbereiding van de lessen. Op deze wijze speelde

Verbum decennia lang een rol in de vernieuwing en ondersteuning van het levensbeschouwelijk onderwijs in Nederland en Vlaanderen.

Klein maar dapper

Temidden van al deze ontwikkelingen en stromingen ontwikkelde *Verbum* zich tot een "tijdschrift voor levensbeschouwelijke vorming van jongeren". Tot eind 1999 bleef het klein, maar dapper overeind. De afname van het aantal abonnees in de loop der jaren hing - behalve met fusies van scholen, marginalisering van godsdienst/levensbeschouwing en het teruglopen van beschikbare financiële budgetten - voor het grootste deel samen met de afstemming op specifieke doelgroepen en de numerieke dalingen die daarin optreden. Wervingsacties die van tijd tot tijd werden gehouden, leverden weliswaar niet overmatig veel, maar wel voldoende abonnees op om herhaling zinvol te maken. Een aanzienlijke uitbreiding van het abonneebestand was alleen mogelijk geweest door een uitbreiding met andere doelgroepen, hetgeen ook gevraagd zou hebben om een verandering van redactionele formule en inhoud. Daarmee zou weliswaar een tijdschrift voor een bredere doelgroep zijn ontstaan, maar met verlies van het oorspronkelijke karakter en doelgroepen. Voor deze weg is heel bewust nooit gekozen. Uiteindelijk zijn noch *Verbum* noch *School en Godsdienst* kunnen ontkomen aan de worsteling van veel (vak)tijdschriften op het ideële terrein van godsdienst en levensbeschouwing: het kleine taalgebied en de beperkte doelgroep maken het voortbestaan moeilijk en op termijn niet mogelijk. Daarom was er voor beide tijdschriften in het derde millennium geen plaats.

THOM GEURTS

JAN SIMONS

HOOFDREDACTEUREN VERBUM

G. Lamers SJ	1930 - 1938
R. Nuy SJ	1938 - 1945
W. Bless SJ	1946 - 1967
C. Neven C.S.Sp.	1968 - 1978
H. Koenen SJ	1968 - 1973
G. Schlatmann	1979 - 1982
J. van Lier	1983 - 1986
Th. Mandos	1987 - 1989
J. van Lier	1990 - 1997
Th. Geurts	1998 - 1999